Dr hab. Zofia Kolbuszewska, Prof. KUL
Zakład Literatury i Kultury Amerykańskiej
Instytut Filologii Angielskiej
Uniwersytet Wrocławski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Barbary Braid

pt. *The Function of Female Insanity Motifs in Selected Victorian and Neo-Victorian Novels* (Funkcja motywów kobiecego szaleństwa w wybranych powieściach wiktoriańskich i neowiktoriańskich)

Rozważania mgr Barbary Braid zawarte w rozprawie pt. *The Function of Female Insanity Motifs in Selected Victorian and Neo-Victorian Novels* (Funkcja motywów kobiecego szaleństwa w wybranych powieściach wiktoriańskich i neowiktoriańskich) znakomicie wpisują się we współcześnie toczone debaty nt. procesu budowania tożsamości jednostki i tożsamości płciowej. Plasując się po stronie zwolenników performatywnego kształtowania płci społecznej, doktorantka podejmuje dyskusję, która sytuuje jej dysertację na skrzyżowaniu wielu współczesnych dyskursów, począwszy od dyskursów feministycznych, historii myśli i praktyki medycznej, poprzez studia nad statusem ciała w kulturze, teorię aktów mowy, skończywszy na historii literatury angielskiej oraz teorii metafikcji i metafikcji historycznej. Interdyscyplinarność podejścia doktorantki pozwala jej na interesujący wgląd w różne aspekty współcześnie trwającego renesans zainteresowania kulturą wiktoriańską i rozkwitu tzw. neowiktorianizmu. Obrana przez doktorantkę perspektywa analizy reprezentacji kobiecego szaleństwa w powieściach wiktoriańskich i neowiktoriańskich odsłania performatywny charakter tożsamości płciowej i pozwala autorce na postawienie jasno wyartykułowanej i mocnej tezy. Autorka dysertacji pokazuje na wybranych przykładach powieści wiktoriańskich i neowiktoriańskich, że ich autorki (i autor) przedstawiając kobiece

szaleństwo, badają i przekraczają granice normatywnych definicji i wizji ról płciowych oraz dekonstruują esencjalistyczną naturalizację binarnej wizji płci społecznej.

Doktorantka bada ponadto w jaki sposób współczesne fascynacje epoką wiktoriańską i rozkwit neowiktorianizmu pozwalają na rewizję zarówno naszego rozumienia wiktorian, wiktoriańskich wyobrażeń nt. kobiecości i męskości oraz ich strategii przedstawiania niejednoznacznych identyfikacji płciowych, jak i współczesnych nam postaw wobec kształtowania się tożsamości płciowej. W kontekście badań nad kulturą i literaturą wiktoriańską rośnie również zrozumienie badaczy dotyczące bagażu ideowego i ideologicznego, szczególnie w dziedzinie zrozumienia złożoności procesu kształtowania się tożsamości płciowej i jej nieprzystawalności do kulturowych stereotypów dotyczących płci społecznej, jaki współczesna kultura anglo-saska odziedziczyła po erze wiktoriańskiej.

Solidnie opracowana i napisana klarownym językiem rozprawa mgr Barbary Braid posiada bardzo jasną i starannie przemyślaną strukturę, znakomicie ułatwiającą czytelnikowi poruszanie się w bogatym materiale rozważań doktorantki. Na pochwałę zasługuje starannie opracowany i szczegółowy spis treści, który odzwierciedla przejrzystą strukturę pracy doktorskiej mgr Braid. Dysertacja posiada świetnie rozplanowany i bardzo użyteczny wstęp, w którym autorka przekonywująco broni swojej koncepcji struktury dysertacji, pięć rozdziałów i zakończenie, gdzie doktorantka przedstawia wnioski. Praca opatrzona jest bardzo bogatą bibliografią świadczącą o znakomitej orientacji mgr Braid w historii literatury wiktoriańskiej, teorii neowiktorianizmu, społecznej historii szaleństwa, historii medycyny oraz historii nienormatywnej seksualności. Bibliografia zawiera także pozycje dotyczące historiografii i nostalgii. Wobec faktu, że obszernie reprezentowana jest w bibliografii literatura dotycząca performatywności tożsamości płciowej i performatywności w ogóle, zastanawia nieco brak ujęcia w bibliografii niezwykle ważnej, w zasadzie fundamentalnej, pozycji z dziedziny teorii aktów mowy pióra językoznwcy i filozofa Johna Langshawa Austina pt. *How to Do Things with Words* z 1962 roku. którą doktorantka przytacza wszakże w swojej pracy.

Rozdziały I do III nakreślają historyczno-teoretyczne tło analitycznych odczytań powieści wiktoriańskich interpretowanych w rozdziale IV oraz neowiktoriańskich dyskutowanych w rozdziale V. Rozdział pierwszy śledzi historię szaleństwa od czasów starożytnych, rozdział drugi skupia się na definiowaniu i reprezentowaniu płci i, szaleństwa w

czasach wiktoriańskich, a rozdział trzeci omawia zjawisko neowiktorianizmu, analizuje zjawisko powieści neowiktoriańskiej i prezentuje jej najważniejsze cechy. Rozdział czwarty zawiera odczytania roli szaleństwa w powieściach Charlotte Brontë *Jane Eyre* (1847) i *Villette* (1853) oraz *Wichrowe wzgórza* (1847) pióra Emily Brontë, podczas gdy w rozdziale piątym doktorantka omawia powieści *Szerokie Morze Sargassowe* (1966) Jean Rhys, *Niebanalną więź* (1999) Sarah Waters oraz *Płatek szkarłatny i biały* (2002) Michela Fabera.

Mgr Braid pokazuje, że melancholia w powieści *Wichrowe wzgórza* posiada cechy mitycznej uniwersalności i nie stanowi historycznego dowodu na homoseksualność autorki. Historię Catherine i Heatcliffa należy, zdaniem autorki dysertacji, rozumieć w perspektywie performatywnego podejścia do konstrukcji płci społecznej proponowanej przez Judith Butler. Catherine i Heathcliff uzupełniają się a ich relacja świadczy o mitycznej tęsknocie za powrotem do przed-płciowego raju. Porzucenie Catherine przez Heathcliffa jest ceną za utrzymanie heteronormatywnej matrycy kształtowania płci społecznej, a tesknota Catherine za przed-płciowym niezróżnicowaniem nie może zostać zaspokojona. Napięcie pomiędzy tą tęsknotą a koniecznością realizowania heterycznej normy prowadzi do szaleństwa. Doktorantka demonstruje, że równowaga odgrywanych tożsamości płciowych możliwa jest w formie performatywnej androgynii protagonistów powieści Charlotte Brontë *Jane Eyre*. Szaleństwo Berthy, pierwszej żony Rochestera stanowi, jak wnikliwie pokazuje doktorantka, ostrzeżenie przed transgresją heteroseksualnej matrycy zachowań płciowych i odsłania performatywność binarnego podziału płciowych zachowań w systemie patriarchalnym, którego miniaturą jest Thornfield. Gatunkowa hybrydyczność i narracyjna ambiwalencja powieści *Villette* sygnalizują ambiwalencję statusu płciowej tożsamości protagonistki, Lucy Snowe. Relacje dotyczące szaleństwa Lucy również są sprzeczne. Charlotte Brontë przedstawia histeryczny stan Lucy posługując się współczesnymi jej kategoriami wiktoriańskiej medycyny. Brak tradycyjnego romantycznego zakończenia powieści pozwala Lucy na uniknięcie heteronormatywnego związku małżeńskiego. Ambiwalentny staus identyfikacji płciowych odzwieciedla w powieści postać zakonnicy, której nawiedzenia podkreślają liminalny charakter identyfikacji płciowych. Autorka rozprawy wnikliwie demonstruje, że płciowa tożsamość Lucy sytuuje się pomiędzy binarnie zdefiniowanymi tożsamościami płciowymi heteroseksualnej matrycy tożsamościowej wiktoriańskiego patriarchalizmu.

Neowiktoriańska powieść *Szerokie Morze Sargassowe* Jean Rhys wskazuje na performatywność zarówno szaleństwa jak i konstrukcji kobiecości. Intertekstualność powieści Rhys demonstruje możliwości niedostępne dla Berthy, szalonej kobiety z powieści *Jane Eyre*. Unikając losu, który spotyka Berthę i opuszczając fabułę *Szerokiego Morza Sargassowego* Antoinette, protagonistka powieści Rhys odsłania performatywność dyskursu wiktoriańskiego i dyskursów współczesnej kultury. Powieść *Niebanalna więź* Sarah Waters sabotuj tradycyjną fabułę lesbijskiej paniki. Porzucenie kostiumu przez Ruth i Selinę symbolizuje opuszczenie przez nie heteroseksualnej matrycy tożsamości płciowej, podczas gdy samobójstwo Margaret świadczy o porażce w odrzuceniu heteronormatywności; porażce spowodowanej nieuczestniczeniem w performatywnym odgrywaniu ról płciowych i postrzeganiem ich jako kostiumów, które wdziewa się i porzuca. Samobójczy akt Margaret odsłania wszakże performatywność całego systemu kształtowania tożsamości. Ofiara Margaret nie jest w tym kontekście nadaremna. Dla Agnes i Sugar w *Płatku szkarłatnym i białym* Michela Fabera odgrywanie kobiecości jest zarówno źródłem szaleństwa jak i strategią przeżycia. Jak demonstruje mgr Braid, otwarte zakończenie powieści uosabia ucieczkę postaci z heteronormatywnej matrycy tożsamości płciowej jak i spod wzroku „podglądaczy" jakimi są zarówno narrator jak i czytelnik.

Doktorantka dowiodła swoją rozprawą, iż doskonale porusza się w interdyscyplinarnej przestrzeni pomiędzy historią literatury wiktoriańskiej i współczesną literaturą neowiktoriańską oraz literaturą postmodernistyczną i post-postmodernistyczną, teoriami feministycznymi, teoriami performatywności, studiami nad historią medycyny i ideologią dyskursu medycznego, studiami kolonialnymi i postkolonialnymi oraz teoriami psychoanalitycznymi. Z przyjemnością odnotowuję posłużenie się przez doktorantkę teorią transpokoleniowego fantomu Marii Torok i Nicolasa Abrahama przy wyjaśnianiu zjawiska nawiedzenia. Tym niemniej, jak po każdej lekturze nasuwa się parę wątpliwości, uwag i pytań, które nie tyle wpływają na ocenę dysertacji ile skłaniają do koleżeńskiej dyskusji.

Paradoksalnie, to co stanowi z jednej strony ogromną zaletę dysertacji doktorantki, tj. skrupulatność i staranność w prezentacji historii szaleństwa od starożytności do czasów wiktoriańskich oraz bardzo wnikliwa i staranna analiza oraz komentarz nt. przedstawień szaleństwa w wybranych powieściach wiktoriańskich i neowiktoriańskich staje się z drugiej strony swoistą achillesową piętą rozprawy, gdyż owe dążenie do dogłębnego przekazania czytelnikowi rozprawy złożoności wiedzy na temat okoliczności wyłonienia się dyskursu

szaleństwa w ogóle, i jego roli a w odsłonięciu – lecz nie wyartykułowaniu – performatywności płci społecznej prowadzi w wielu miejscach do niepotrzebnych powtórzeń, których usunięcie postuluję przy przygotowywaniu rozprawy do druku. I jakkolwiek jest to uwaga raczej pedantycznej natury, sugeruję również ponowną korektę tekstu rozprawy pod katem błędów mechanicznych, literówek i pozostawionych w tekście śladów poprzednich wersji sformułowań, które gdzieniegdzie odrywają uwagę czytelnika od meritum dysertacji. Ciekawi mnie dlaczego wymieniając na str. 14 prekursorki i pionierki badań i krytyki feministycznej doktorantka nie wymieniła tak istotnej dla początków krytyki feministycznej badaczki jak Ellen Moers.

Niezależnie od przedstawionych uwag i wyrażonych wątpliwości uważam rozprawę doktorską mgr Barbary Braid za wartościowy wkład w krytyczne przyswajanie anglistyce polskiej doniosłych koncepcji kulturowych, historyczno-społecznych oaz historyczno-literackich, poprzez modelowe omówienie wynikających z tych koncepcji wizji tożsamości płciowej i roli kobiecego szaleństwa w odsłonięcie tych wizji. Dysertacja przedstawiona przez doktorantkę zbiera bieżący stanu badań dotyczących tożsamości płciowej w powieści wiktoriańskiej i neowiktoriańskiej, performatywności płci, szaleństwa w dyskursie medycznym i kształtującym go kontekście kulturowym, i z pewnością stanowić będzie użyteczne kompendium wiedzy na ten temat.

Podsumowując swoje uwagi dotyczące rozprawy doktorskiej pani mgr Barbary Braid pragnę podkreślić, iż opierając się na solidnym, starannie stosowanym warsztacie badawczym praca ta potwierdza naukowe kompetencje doktorantki, spełniając z nawiązką wszelkie przewidywane ustawą wymogi stawiane pracom doktorskim. Postuluję aby po dokonaniu niezbędnych skrótów oraz poprawek rozprawę ogłosić drukiem.

W związku z powyższym wnioskuję o dopuszczenie Pani mgr Barbary Braid do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Lublin, 30. 05. 2017

Zofia Kolbuszewska